

УДК 378.147:811.111

ВПРОВАДЖЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ВМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Ольга ПІДЛУБНА (Кіровоград)

У даній статті розглянуто питання навчання професійного спілкування майбутніх пілотів. Виокремлено головні критерії щодо володіння мовою професійного спілкування у документах Міжнародної організації цивільної авіації.

В данной статье рассмотрен вопрос обучения профессионального общения будущих пилотов. Выделены главные критерии относительно владения языком профессионального общения в документах Международной организации гражданской авиации.

***Ключові слова:** професійне спілкування, стандартна фразеологія, взаємодія, професійна діяльність, мовна компетенція, навчання пілотів.*

Спілкування є невід'ємною частиною життя й діяльності людини та головним чинником формування, розвитку й становлення людини як особистості [4]. У сучасному світі інформаційних технологій особливого значення набуває професійне спілкування як взаємодія й обмін інформацією у діловій, освітній, виробничій, професійній, науковій та інших сферах людської діяльності [6]. Високий рівень спілкування забезпечує успішну взаємодію в роботі та здатність бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці, успішно вирішувати проблеми, спираючись на майстерність спілкування й співробітництва.

На жаль, у педагогіці зберігається погляд на спілкування як явище принципово не пізнаване як предметне знання, тому спеціально спілкуванню у ВНЗ не вчать. Методологічні знання, що сприяють розвитку комунікативних умінь, навичок спілкування в професійній діяльності, в програмах і підручниках за спеціальностями відсутні; в навчальний процес не включені завдання, що сприяють розвитку в майбутніх фахівців умінь спілкування та його конструювання у професійній діяльності; навчання професійному спілкуванню не передбачено програмою підготовки багатьох фахівців [3, с. 11].

Сучасний стан освіти в Україні вимагає якісно нових підходів та умов для підготовки фахівців, про що свідчить те, що через брак умінь професійного

спілкування фахівців нездатні ефективно вирішувати професійні завдання, особливо в критичних ситуаціях. Актуальність проблеми професійного спілкування пов'язана з впровадженням загальноєвропейських процесів, що зумовило виділити іншомовну підготовку студентів як складник фахової підготовки [2]. Сучасні тенденції у світі та в Україні ведуть до модернізації та оптимізації авіаційної системи, що в свою чергу впливає на підготовку льотного складу до професійної діяльності. Незважаючи на мінімізацію проблем в роботі авіаційної техніки, залишається актуальним питання безпеки польотів через людський фактор. Недоліки професійного спілкування впливають на професійне й особистісне зростання спеціаліста та безпосередньо на безпеку польотів.

Проблема спілкування та навчання студентів фахового спілкування іноземною мовою стала предметом аналізу в дослідженнях Г. М. Андрєєвої, І. М. Бермана, О. О. Бодальова, І. О. Зимньої, В. А. Кан-Каліка, Е. П. Комарової, О. О. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, Т. С. Серової, О. Б. Тарнопольського та інших. Питання підготовки пілотів до ведення радіообміну означені у роботах Є. В. Кміти, Г. С. Пашенко, В. В. Півень та інших авторів. Аналіз причин помилок пілотів наведено у працях Л. В. Герасименко, Р. М. Макарова, Н. А. Надзія, В. О. Полтавця, В. О. Пономаренка, Ж. К. Шишкіна. Здійснений нами аналіз наукових робіт свідчить, що було проведено недостатньо досліджень з проблеми підготовки до професійного спілкування пілотів.

Мета статті – розглянути питання формування у майбутніх пілотів вмінь професійного спілкування у контексті вимог Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Спілкування в авіації, за визначенням А. Ф. Пчелінова, – процес складного взаємного впливу людей, що забезпечує організацію взаємозв'язку [5, с.127]. Це спілкування здійснюється мовленнєвими і немовленнєвими засобами та їх комбінаціями. Мовлення членів екіпажу, уточнює В. А. Колосов, є складовою зв'язковою частиною спільної діяльності пілота й диспетчера на всіх етапах польоту, а також основним компонентом взаємодії й взаємовідносин екіпажу [1].

Науково-технічний прогрес в авіації вимагає якісних змін у навчанні курсантів спілкування професійно-орієнтованою іноземною мовою. Майбутній фахівець потребує вмінь не лише сприймати інформацію на слух, але також умінь брати участь у вирішенні проблеми спілкування, характеризувати та досліджувати предмет обговорення, вмінь аналізувати й давати оцінку ситуаціям, які виникають у процесі професійної діяльності. Сьогодні в умовах міжнародних відносин професійне спілкування є необхідною умовою взаємодії, а іноземна мова стає важливим засобом удосконалення професійної підготовки авіафахівців, зокрема пілотів, тому більше уваги надається проблемі навчання професійного спілкування іноземною мовою з урахуванням потреб майбутніх пілотів.

Як відомо, професійне спілкування на міжнародних авіалініях відбувається саме англійською мовою, яка є однією із шести офіційних мов Міжнародної організації цивільної авіації і є оптимальним вибором для

ведення радіообміну. Тому очевидним є той факт, що для професійної підготовки льотного складу, а саме пілота, актуальною проблемою стає підготовка до професійного спілкування англійською мовою в процесі професійної діяльності. Головним чинником є формування вмінь перекладати, слухати, говорити, чітко формулювати думки, вирішувати завдання в процесі виконання фахової діяльності. Професійне спілкування англійською мовою – важливий складник професійної підготовки та є фактором безпеки польотів. У роботі пілота часто виникають різні проблемні ситуації, які потребують нетрадиційного підходу для виконання професійних завдань, отже вміння професійного спілкування англійською мовою відіграє важливу роль у фаховій діяльності.

Аналізуючи документи із проблеми безпеки польотів, встановлено, що формування вмінь професійного спілкування є важливим складником професійної підготовки пілотів, яка має великий вплив на людський фактор в авіації. Міжнародна організація цивільної авіації висунула нові вимоги до рівня володіння авіаційною англійською мовою пілотами й диспетчерами [7]. Ці вимоги є головним фактором формування вмінь професійного спілкування сучасного авіаційного фахівця, які зобов'язують високий рівень мовної кваліфікації та розвиток професійних умінь та навичок. Аналізуючи ситуацію на міжнародних повітряних трасах, виявлено, що головною передумовою до авіаційних пригод і катастроф є помилка людини, зумовлена відсутністю у льотного складу професійних навичок й умінь з ведення радіообміну англійською мовою, що призводить до зниження рівня безпеки польотів, особливо в екстремальних умовах. Понад 80% авіаційних подій сталися з причин людського фактора.

Аналізуючи сьогоденну ситуацію слід зауважити, що досить актуальною є проблема недостатніх знань, умінь та навичок льотного складу для виконання професійної діяльності. Оволодіння потрібними знаннями, вміннями та навичками відбувається в процесі навчання в льотному навчальному закладі, тому перед викладачами постає питання щодо ефективності навчально-виховного процесу та створення таких умов, за яких пілот оволодіє потрібними вміннями для формування професійного спілкування.

Статистика свідчить, що незважаючи на постійні зусилля направлені на підвищення безпеки польотів, в останні роки кількість авіаподій значно не знизилась. Кожні три із чотирьох інцидентів відбуваються через комунікативні порушення та складності взаєморозуміння між пілотом і диспетчером [7]. Недостатні знання з англійської мови та мовне непорозуміння стали причиною великої кількості інцидентів і катастроф, що в свою чергу призвело до перегляду навчання майбутніх пілотів професійно-орієнтованої іноземної мови та процедури підготовки до професійного спілкування.

Особливу увагу приділяють підготовці до професійного спілкування через той факт, що професійна діяльність пілота дистанційно-комунікативна. Пілот і диспетчер не мають зорового сприйняття, що ускладнює процес взаєморозуміння під час спілкування англійською мовою та у випадку

небезпечної ситуації, виникають труднощі в вирішенні проблеми, що може призвести до катастрофи.

Використання стандартної фразеології призводить до уникнення непорозумінь у професійному спілкуванні. Але відомо, що стандартна фразеологія не здатна описати всі можливі обставини та реакції. Оскільки повітряним судном керують люди, а людська поведінка непередбачувана, необхідність спілкуватися є важливою ланкою у професійній діяльності. Пілоти та диспетчера потребують достатнього рівня володіння мови для спілкування в умовах повсякденної діяльності та в екстремальних умовах. Саме мова має здатність створювати нове значення та використовувати слова в новому контексті, творча функціональність мови допомагає вирішити складну та непередбачувану взаємодію у складних ситуаціях. Немає найпростішої та найзручнішої форми спілкування ніж розмовна мова для людської взаємодії, а спроби замінити на стандартну мову не матимуть успіху, особливо в непередбачуваних ситуаціях.

Використання розмовної мови є необхідним компонентом радіокомунікації. Слід зауважити, що володіння розмовною мовою ні в якому разі не повинно вплинути на використання фразеології, яка є основною у професійному спілкуванні, а як додаток – розмовна мова. При використанні розмовної мови не слід забувати про принципи, що характеризують професійне спілкування, а саме: ясність, точність і розсудливість, особливо в екстремальних ситуаціях у процесі вирішення проблеми.

В ІКАО існують вимоги до використання розмовної мови. Зазначимо, що ясність, точність та правильність – цілі професійного спілкування. Указаним цілям підпорядковані й складові професійного спілкування. Якісними характеристиками професійного спілкування, спрямованими на краще взаєморозуміння, є специфічність, точність і прямота. Головне у радіообміні – помірний об'єм інформації, чітка пауза між словами та фразами. Складним завданням для пілота стає одночасне керування літаком, спілкування та вирішення виниклих проблем. Слід зауважити, що у таких випадках важливий і такий компонент, як нейтральна та спокійна інтонація співрозмовника. Задача вимог допомогти пілотам бути готовим розпізнати помилку та усунути її, попередити про можливість помилки.

Хоча вимоги до професійного володіння мовою повністю не зменшують непорозуміння під час радіообміну, важливим є розуміння мовця в необхідності володіння професійним спілкуванням для вирішення проблем у небезпечних випадках. Помилка у спілкуванні можливо ніколи не зникне, але хоча б компетентність у професійному спілкуванні допоможе мовцю бути готовим до розпізнання та успішного вирішення помилки.

Одним із важливіших завдань сучасного процесу навчання є застосування іншомовних знань та знань з фахових дисциплін для реалізації професійного спілкування; формування вмінь та навичок використання іноземної мови в практичній діяльності майбутніх пілотів, формування вмінь та навичок усного спілкування.

Слід зазначити, особливість професійної діяльності пілота полягає у спілкуванні в умовах радіообміну, яке значно складніше та вимагає високого

рівня мовної підготовки до професійного спілкування ніж у випадку прямої взаємодії людей. Пілот ефективно і безперешкодно веде радіообмін без допомоги жестів або міміки, які сприяють встановленню контакту і полегшити взаєморозуміння під час спілкування. Також під час радіообміну можливий неякісний звук, перешкоди, великий об'єм інформації, не зважаючи на ці фактори, від пілота вимагають виконання всіх професійних операцій, спілкуватися на професійні теми з точністю та ясністю. Спілкування має стосуватися лише професійної діяльності, але володіння мовою не повинно формуватися лише на запам'ятовуванні стандартної фразеології, але й включати в себе різні аспекти професійної діяльності. Пілоту слід використовувати вміння спілкуватися, щоб обмінюватися інформацією, перефразувати повідомлення чи повторити прохання, знаходити та вирішувати непорозуміння, як у загальному, так і в професійному контексті.

ІКАО розробила шестирівневу шкалу, в якій існують критерії, за якими визначається рівень володіння англійською мовою: вимова, структура, словниковий запас, швидкість мовлення, розуміння, взаємодія зі співрозмовником.

З урахуванням зазначених рекомендацій, ІКАО виокремлено 6 рівнів володіння англійською мовою, із яких четвертий є мінімальним для умов ефективного професійного спілкування та забезпечення безпеки польоту. Аналізуючи критерії, які дозволили виокремити четвертий рівень, слід вказати, що існують головні компоненти в навчанні професійно-орієнтованої англійської мови, а саме: вимова, яку формують наголос, ритм та інтонація. Слід зазначити, що вимова, яку демонструє носій та для якого мова спілкування не є рідною, може інколи заважати розумінню повідомлення через акцент або діалект носія. Мовець повинен добре володіти граматичними навичками мови. Помилки допускаються, але в незвичайних обставинах і рідко змінюють значення повідомлення. Запас слів зазвичай достатній, щоб спілкуватися на загальні, конкретні, і професійно-орієнтовані теми. Коли трапляються паузи у спілкуванні користувач може перефразувати та обговорити значення, щоб повідомлення було зрозумілим. Можлива втрата темпу при перефразуванні чи уточненні, але це не впливає на ефективність спілкування. При передачі повідомлення пілоти розраховують на ясність та точність інформації. Розуміння цілком правильне на загальні, конкретні та професійно-орієнтовані теми, коли використовується акцент чи діалект мови. Коли мовець стикається з лінгвістичною проблемою чи несподіваною ситуацією, розуміння може бути сповільнене чи потребувати додаткових роз'яснень. У взаємодії зі співрозмовником відповіді на поставлені питання повинні відповідати таким критеріям, як локанічність, змістовність, ситуативність. Пілот та диспетчер незважаючи на небезпечний випадок, повинні адекватно діяти шляхом перевірки, підтвердження чи роз'яснення ситуації, у той час як мовчання є каталізатором деструктивності їх дій.

Проаналізувавши навчальну програму курсу «Професійна англійська мова (авіаційна)», необхідно зазначити, що вона частково забезпечує впровадження в навчальний процес рекомендації ІКАО, які мають на меті підвищення кваліфікації льотного складу з володіння англійською мовою, а

також передбачає вивчення та опрацювання основної лексики широкого вжитку, основної авіаційної термінології, переклад загальноосвітніх та спеціальних текстів, формування навичок аудіювання та мовлення, ведення вільної бесіди на професійні теми.

Програма містить як загальну англійську мову, так і авіаційну англійську мову; а також фразеологію радіообміну в штатних ситуаціях, особливих випадках в польоті, фахівець повинен знати основи фонетичного, лексичного й граматичного матеріалу із загальної та професійної англійської мови не нижче IV рівня за шкалою ІКАО; авіаційну фразеологію, необхідну для ведення радіообміну під час виконання польотів на міжнародних повітряних лініях; авіаційну термінологію, яка дозволяє використовувати у своїй роботі документи ІКАО. Курсанти повинні уміти сприймати на слух усні повідомлення й висловлювання та адекватно реагувати на них, читати тексти відповідного рівня складності на загально освітні та професійні теми, викладати свої думки та спостереження згідно IV рівня за шкалою ІКАО. Важливо для курсантів-пілотів мати навички спілкуватися в умовах професійної діяльності та за її межами як за передбачуваних, так і за непередбачуваних обставин на загальні та професійні теми; ведення радіообмін як в стандартних, так і в нестандартних ситуаціях; використання базової авіаційної термінології, що дозволяє читати та використовувати в практичній роботі документи міжнародних авіаційних організацій.

Але незважаючи на позитивні риси програми та часткове впровадження стратегій ІКАО, все ж таки спостерігається недостатня увага до проблеми формування вмінь професійного спілкування майбутніх пілотів. У програмі не передбачено два головні критерії, а саме: швидкість мовлення або темп та взаємодія зі співрозмовником, які є фундаментальними у процесі навчання професійного спілкування. Для професійної діяльності пілотів, важливим є не тільки читання та повторення термінів, а формування вмінь перефразувати, пояснювати, роз'яснювати інформацію у процесі спілкування. Адже головна мета навчання іноземної мови професійного спрямування – вільне спілкування в рамках обраної професії як в умовах звичайного польоту, так і у випадку виникнення аварійної ситуації. Читання текстів авіаційного змісту звичайно сприяє засвоєнню лексичного матеріалу, але є досить екстенсивним методом навчання. На нашу думку, використання інтерактивних методів та комунікативного підходу значно покращить ефективність навчання.

Отже, пілоту слід успішно справлятися та з відносною легкістю вирішувати лінгвістичні проблеми, що виникають у неочікуваних ситуаціях, які трапляються в контексті рутинної роботи. Інколи авіафахівці стикаються з труднощами, які можуть призвести до непорозуміння або перерви спілкування взагалі. У таких випадках виникає потреба у вдалому використанні вмінь професійного спілкування та адаптації до нової ситуації. Важливим аспектом професійної компетентності пілотів є здатність розпізнавати та вирішувати потенційні непорозуміння. Вміння професійного спілкування забезпечують безпеку польоту, тому їх формування є одним із головних завдань для викладачів льотних навчальних закладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акимова О. В. Термин как единица терминологического поля и профессионального дискурса в разноструктурных языках: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Ольга Валерьевна Акимова. – Казань, 2004. – С. 254
2. Бодалев А. А. Психология общения. Избранные психологические труды / Алексей Александрович Бодалев. – [3-е изд.], перераб. и допол. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – С.320.
3. Вдовенко І. С. Особливості навчання професійного спілкування студентів університету / І. С. Вдовенко // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – 2010. – № LII. Частина II. – С. 11
4. Леонтьев А. А. Психология общения / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [2-е изд.]. – М.: Смысл, 1997. – С. 365.
5. Пчелинов А. Ф. Профессиональное общение и безопасность полетов / А. Ф. Пчелинов // Вопросы психологии. – 1982. – № 6. – С. 127–128.
6. Сисоєва С. О. Психологія та педагогіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання / Сисоєва С. О., Поясок Т. Б. – К.: Міленіум, 2005. – С. 520.
7. Doc 9835 – AN/453. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements // ICAO. – 2004. – 149 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Підлубна Ольга Миколаївна - аспірант кафедри фізичної та психофізіологічної підготовки Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету

Коло наукових інтересів: педагогічні умови формування вмінь професійного спілкування курсантів – пілотів у процесі вивчення фахових дисциплін